

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 13(2019)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.13.8

Marzena Bodurka

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska

Rola turystyki kulturowej w poznaniu dziedzictwa społeczności żydowskiej w Krakowie

Streszczenie

Głównym celem artykułu jest przedstawienie turystyki skupiającej się w kierunku poznania dziedzictwa kulturowego społeczności żydowskiej na terenie Krakowa. W artykule przedstawiono oraz przedyskutowano kilka ważnych kwestii. Rozważaniom poddano znaczenie turystyki kulturowej, odgrywającej coraz większą rolę w sektorze turystycznym miasta. Wskazano także pozostałości kultury żydowskiej na terenie krakowskiej dzielnicy Kazimierz, cieszące się dużym zainteresowaniem wśród odwiedzających. Znaczny wzrost przyjazdów społeczności żydowskich do Polski, w tym Krakowa można zaobserwować od początku lat 90 ubiegłego wieku, co zostało spowodowane korzystnymi zmianami politycznymi oraz chęcią poznania polskiej historii. W artykule szczególną uwagę poświęcono charakterystyce kultury żydowskiej oraz przyjazdom społeczności żydowskich do miasta Krakowa. Analiza owego rynku turystycznego była możliwa dzięki przeprowadzonym badaniom wykonanym od grudnia 2017 roku do maja 2018r. Badania pozwoliły również na wyselekcjonowanie kilku istotnych, z punktu widzenia kultury żydowskiej, czynników rozstrzygających decyzje gości o pobycie w danym obiekcie hotelowym. Artykułu może stać się motywacją do kolejnych rozważań obejmujących wskazaną problematykę.

The role of cultural tourism in heritage recognition of Jewish community in Cracow

Abstract

The main aim of the article is to present tourism focusing on learning about the cultural heritage of the Jewish community in Krakow. The article presents and discusses several important issues. The importance of cultural tourism, which plays an increasingly important role in the city's tourism sector, has been considered. In the article there are also included some remains of Jewish culture in the Kazimierz district of Cracow, which are very popular among the visitors. A significant increase in the number of Jewish communities coming to Poland, including Krakow, has been observed since the early 1990s, which was caused by favourable political changes and a desire to learn about Polish history. The article pays special attention to the characteristics of Jewish culture and the arrival of Jewish communities in the city of Krakow. The analysis of this tourist market was possible thanks to the research carried out from December 2017 to May 2018. The research also allowed us to select a number of factors, important from the point of view of Jewish culture, which determine the decisions of guests

to stay in a given hotel facility. The article may become a motivation for further deliberations covering the indicated issues.

Słowa kluczowe: dziedzictwo; Kraków; społeczność żydowska; turystyka kulturowa

Key words: Cracow; cultural tourism; heritage; Jewish community

Otrzymano: 10.01.2019

Received: 10.01.2019

Zaakceptowano: 05.05.2019

Accepted: 05.05.2019

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Bodurka M., (2018). Rola turystyki kulturowej w poznaniu dziedzictwa społeczności żydowskiej w Krakowie. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Geographica*, 13, 111–129, doi: 10.24917/20845456.13.8

Wprowadzenie

Obecnie szybkie tempo życia oraz brak spokojnego odpoczynku wpływa negatywnie na zdrowie ludzi. Coraz częściej podkreśla się potrzebę wypoczynku dającego komfort psychiczny i fizyczny. Wiele osób odbywa podróże w celu wyciszenia się, znalezienia wewnętrznej równowagi i poszerzenia wiedzy. W społeczeństwie żydowskim bardzo ważna jest tożsamość kulturowa. Widoczne jest to na przykładzie programów szkolnych, wedle których uczniowie przed maturą odbywają podróż kulturową, której celem jest powrót do korzeni. Podróże stanowią doskonałą inspirację do odkrywania nie tylko siebie, lecz także otaczającej rzeczywistości. Celem żydowskich przyjazdów do Polski jest poznanie żydowskiego dziedzictwa kulturowego na terenie Polski oraz lekcja trudnej historii dotyczącej holokaustu.

Początki żydowskiego osadnictwa w Polsce spowodowane były wyprawami krzyżowymi (1096–1270) w Europie Zachodniej. Pierwsze skupiska żydowskie tworzyły się w grodach, będącymi ośrodkami handlu. Korzystna sytuacja na ziemiach polskich w postaci wielu przywilejów spowodowała liczne przybycie imigrantów pochodzenia żydowskiego (Szuchta, 2015: 19–28). Historia Krakowskiej Gminy Żydowskiej sięga połowy XIII wieku pierwsza wzmianka źródłowa pochodzi z 1304 r. (Żyndul, 1994). Migracje ze względu na korzystne warunki prowadzenia działalności do podkrakowskiego miasta Kazimierz występowały od lat 80. XV w. (Szuchta, 2015: 19–28). Dzieje krakowskich Żydów tworzą nierozdzielny element polskiej kultury, a krakowski Kazimierz był na przestrzeni wieków miejscem rozwoju zarówno kultury, jak i religii żydowskiej. Najtragiczniejszym wydarzeniem kończącym rozkwit kultury żydowskiej był początek okupacji niemieckiej. Dlatego obecnie można dostrzec większe zainteresowanie kulturą żydowską na terenie Polski, a w szczególności Krakowa nie tylko wśród społeczności żydowskiej.

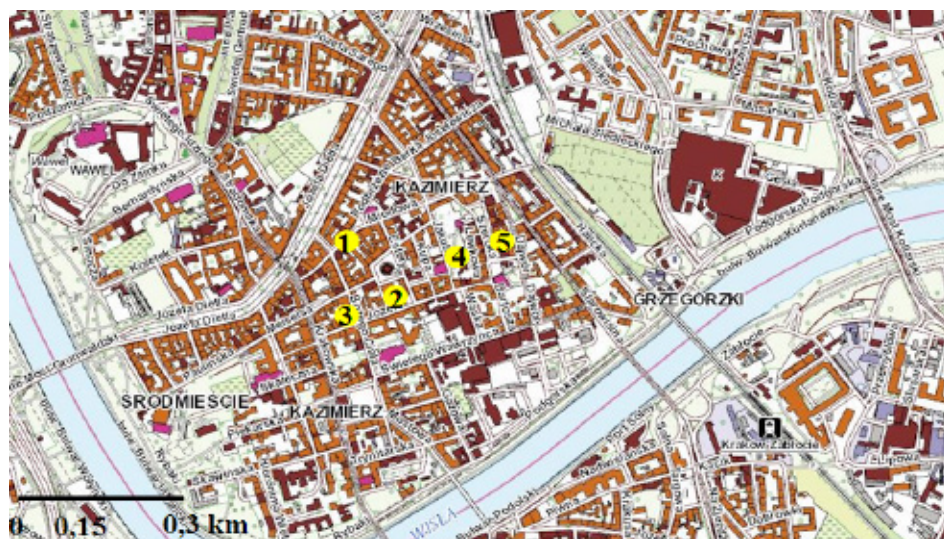
Przyjazdy grup żydowskich do Polski związane są z chęcią poznania historii. Znaczny wzrost przyjazdów do kraju, w tym również do Krakowa można zaobserwować od lat 90. XX w. Korzystne zmiany polityczne doprowadziły do wzrostu obserwowanej ilości odwiedzających. W Polsce, w szczególności w Krakowie można zauważyć dwa rodzaje przyjazdów związanych z kulturą żydowską. Pierwszy jest związany z turystyką sentymentalną, która jest dobrze widoczna na przykładzie

przyjazdów Żydów z całego świata (Gladyś, 2009). Żydzi chętnie odbywają podróże do kraju, w którym rozwijała się kultura żydowska. Warto nadmienić trzeba, iż pod koniec XVIII w. Polskę zamieszkiwało ponad milion Żydów i była to największa diaspora na świecie (Jędrysiak, 2008). Podróże przez społeczność żydowską odbywane są także do miejsc historycznych związanych z holokaustem (Rohrscheidt, 2008). Drugi rodzaj przyjazdów dotyczący kultury żydowskiej związany jest z ciekawością kulturową. Turystyka jest traktowana jako spotkanie kultur (Kowalczyk, 2008). Za interesowanie ową kulturą można zauważyć na podstawie ilości turystów w danych muzeach nawiązujących do kultury żydowskiej. Stara Synagoga w Krakowie jest odwiedzana w okresie szczytowym przez 50 tys. osób miesięcznie. Fabryka Emalia Oskara Schindlera stanowiąca oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa jest odwiedzana przez grupy z całego świata. Dziennie muzeum odwiedza ponad 1000 turystów. Przedstawione dane ilościowe zostały uzyskane na podstawie przeprowadzonych wywiadów z pracownikami muzeów w kwietniu 2018 r.

Kraków jest jednym z miast prężnie rozwijających się turystycznie. Status ośrodka turystycznego posiada od wielu lat. Liczba turystów odwiedzających miasto jest rokrocznie coraz wyższa. Turystyka stała się jedną z głównych funkcji miasta. Bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne stanowi główny produkt turystyki kulturowej. Owe dziedzictwo jest znane na skalę Światową poprzez wpisanie na listę Światowego Dziedzictwa Unesco Starego Miasta razem z dzielnicami Kazimierz i Stradom. Dzieje kultury żydowskiej, na terenie miasta sięgają XII wieku (Szuchta, 2015). Większość zabytków znajduje się na krakowskim Kazimierzu i pochodzi z późniejszego okresu. Połączenie pozostałości unikatowej architektury zabytkowej wraz z kulturą niematerialną, licznymi wydarzeniami, wspaniałą kuchnią i dobrą infrastrukturą wpływa na dużą atrakcyjność miasta.

Metody badawcze oraz zakres czasowy i przestrzenny przeprowadzonych badań

Badania obejmowały obszar Krakowa wraz ze szczególnym uwzględnieniem dzielnicy Kazimierz, która została wybrana ze względu na duże nagromadzenie unikatowych zabytków kultury żydowskiej. Okres przeprowadzonych badań obejmował czas od 12 grudnia 2017 r. do maja 2018 r. Pierwsza część obejmowała zbieranie danych statystycznych oraz rozmowy w muzeach w celu uzyskania niezbędnych danych. Druga i zarazem główna część badań oparta była na wywiadzie kwestionariuszowym. Badanie dotyczyło specyfiki kultury żydowskiej. Wywiad został przeprowadzony w pięciu wybranych hotelach na krakowskim Kazimierzu, w których zatrzymują się grupy żydowskie. Wstępnie planowano uwzględnić również dwa hotele znajdujące się poza dawną dzielnicą żydowską: Hotel Sheraton i Radisson Blu Hotel.

Ryc. 1. Miejsca przeprowadzonych badań w wybranych hotelach na terenie krakowskiego Kazimierza
 Źródło: opracowanie własne na bazie pozyskanej mapy ze strony <http://mapy.geoportal.gov.pl> [pozyskano: 23.04. 2018 r.]

Legenda: skala 1 – 10 000

Objaśnienia:

Tab. 1. Hotele wraz z ulicami, w których przeprowadzone były badania

Przypisany numer	1	2	3	4	5
Nazwa hotelu	Hotel Kazimierz	Hotel Astoria	Hotel Regent	Hotel Eden	Hotel Ester
adres	Miodowa 16	Józefa 24	Bożego Ciała 19	Ciemna 14	Szeroka 20

Źródło: Opracowanie własne autorki

Autorka, w celu zrealizowania pracy, użyła poszczególnych metod badawczych: zbieranie danych statystycznych oraz materiałów źródłowych, rekonesans terenowy, desk research, a także wywiady ankietowe. Wywiady ankietowe zostały przeprowadzone w formie anonimowej z pracownikami recepcji. Pytania zawarte w ankiecie dotyczyły częstotliwości przyjazdów danych grup pochodzenia żydowskiego oraz zachowań danych grup. W celu przedstawienia ostatecznych wyników ilościowych użyto zarówno graficzną formę prezentacji, jak i metody statystyczne. Do opracowania tekstowego zostały wybrane metody opisowo-analityczne oraz dynamiczno- porównawcze.

Znaczenie turystyki kulturowej

Dziedzictwo kulturowe niewątpliwie ma ogromne znaczenie w turystyce, szczególności kulturowej. Stanowi potencjalną wartość przyciągającą ruch turystyczny, która w połączeniu z dobrą infrastrukturą turystyczną oraz paraturystyczną decyduje o atrakcyjności danego miejsca. Warto nadmienić, iż bogata historia kultury

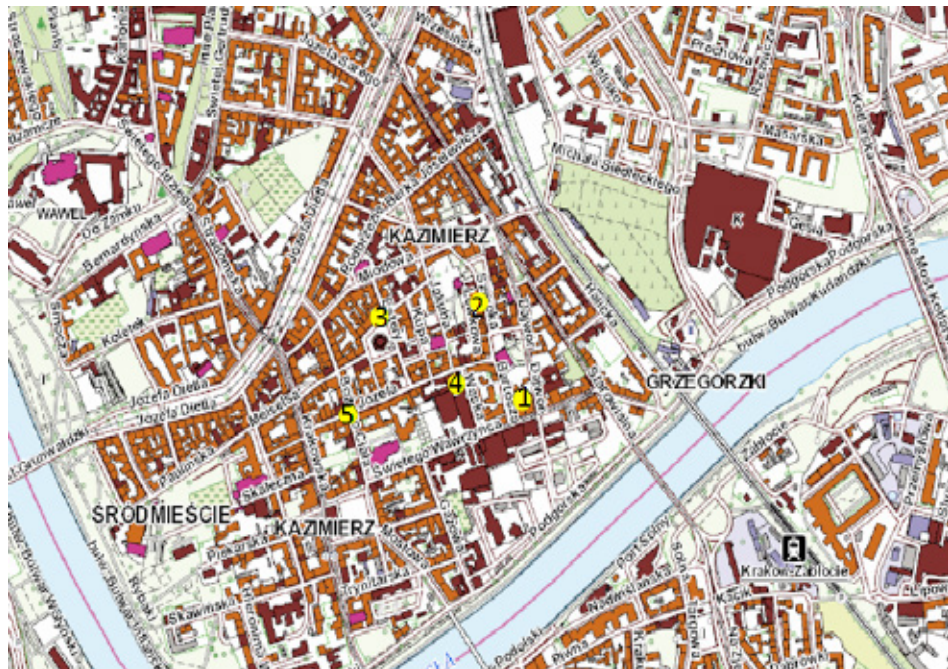
żydowskiej licząca wiele tysięcy lat ma swoje początki w okresie patriarchów tzn. XX do XVII w. p.n.e. (Jaworski i Komorowski, 1990). Rozprzestrzenienie się kultury żydowskiej nastąpiło wraz z początkiem diaspory, to znaczy rozproszenia. Diaspora jest związana z czasem niewoli babilońskiej (586–538 r. p.n.e.). W tym okresie do Babilonu została deportowana znaczna część wyznawców judaizmu. Od tego momentu rozpoczęło się zamieszkiwanie Żydów poza Izraelem. Rozprzestrzenianie się kultury żydowskiej następowało stopniowo, początkowymi kierunkami migracyjnymi były rejony Imperium Perskiego, Egipt. Początki osiedlania się Żydów na polskich ziemiach i przeplatanie się kultury żydowskiej z polską związane są wyprawami krzyżowymi na terenach Europy Zachodniej, podczas których społeczność żydowska została zmuszona do ucieczki (Szuchta, 2015). Dzieje Żydów na terenie Krakowa sięgają połowy XIII wieku, a Krakowska gmina żydowska jest jedną z najstarszych na terenie polski. Pierwsze adnotacje pochodzą z 1304 r. i przedstawiają opis ulicy żydowskiej (Bałaban, 1931). Gmina żydowska, inaczej nazywana kahałem, znajdowała się w ścisłym centrum miasta. Pozostałości kultury żydowskiej w postaci unikatowej architektury można zobaczyć na Kazimierzu, do którego Żydzi przybyli w latach 80. XV w. (Szuchta, 2015). Owe dziedzictwo na terenach Krakowa zapoczątkowało wzmożony ruch turystyczny, który można odnotować od początku lat 90. ubiegłego wieku. Wpłynęło na to zainteresowanie kulturą oraz historią, a w szczególności zostało spowodowane korzystnymi zmianami politycznymi. Warto podkreślić rolę turystyki kulturowej, pozwalającej na zapoznanie się z ową kulturą. Turystyka kulturowa jest rozumiana wielorako przez różnych badaczy. Najbliższą autorce definicją jest pojmowanie przez Armina Mikosa von Rohscheidt, gdyż definiuje on turystykę kulturową w sposób funkcjonalny w oparciu o dwa kluczowe problemy. Pierwsza kwestia dotyczy ewolucji zagadnienia kultury na przestrzeni lat. Niewątpliwie zmiana ma charakter pozytywny ze względu na docenienie wartości ludowej, w szczególności etnicznej. Dzięki temu aktualnie zwraca się większą uwagę na tradycyjne budownictwo, pieśni ludowe oraz zwyczaje. Drugim i zarazem kluczowym problemem, utrudniającym konstruowanie definicji jest wyznacznik wyróżnienia turystyki kulturowej w ujęciu całościowym turystyki. Istotę problemu stanowi określenie intensywności celów kulturowych w procesie konstruowania planu danej imprezy turystycznej. Turystyka kulturowa według Rohscheidt'a oznacza wyjazdy posiadające charakter turystyczny, których uczestnik bądź grupa osób uczestniczących ma sposobność zobaczenia obiektów, wydarzeń lub innych elementów kultury popularnej lub wysokiej, ponieważ stanowią one zasadniczą część w programie wycieczki bądź są motywacją podczas podjęcia decyzji o danym wyjeździe (Rohscheidt 2008).

Pozostałości kultury żydowskiej na krakowskim Kazimierzu

Religia stanowi podstawowy aspekt kulturowy człowieka. Kultura religijna była bardzo ważnym elementem społeczności żydowskiej, bardzo dobrze widocznym na przykładzie bogatej symboliki, licznych świąt, a także ilości obiektów o charakterze religijnym. Na szczególną uwagę wśród symboli judaizmu, kszaltuje mezuzę. Jest to rodzaj bardzo małego pudełeczka, w którym znajduje się pergamin z zapisaną modlitwą w języku hebrajskim. Modlitwa zawiera cytat z Księgi Powtórzonego Prawa, odmawiana zaś była codziennie przez pobożnych wyznawców judaizmu

(Jaworski i Komorowski, 1990). Mezuzah jest zawieszana w tradycyjnych żydowskich domach na futrynach drzwi. Również dzisiaj na spacerze po krakowskim Kazimierzu można spotkać ślady po niej na drzwiach starych budynków. Znaczenie religijności wśród społeczności żydowskiej jest widoczne na przykładzie licznych synagog, które skupione są na stosunkowo małym terenie, jakim jest dawna żydowska część Kazimierza.

Na poniższym fragmencie mapy Krakowa zostały zaznaczone wybrane zabytki, które zostaną przedstawione: 1. Stara Synagoga, 2. Synagoga Nowa, 3. Synagoga Tempel, 4. Synagoga Izaaka, 5. Dom Bractwa Psalmowego.

Ryc. 2. Przedstawienie wybranych zabytków na terenie krakowskiego Kazimierza

Źródło: opracowanie własne na bazie pozyskanej mapy ze strony <http://mapy.geoportal.gov.pl> [pozyskano: 23.04.2018 r.]

Legenda: skala 1–10 000

Kultura żydowska na terenie obecnego miasta Krakowa rozwijała się od XII wieku. Pierwsze informacje, z których można dowiedzieć się jak wyglądała ówczesna ulica żydowska (obecnie ul. Św. Anny) pochodzą z XIV w. Wedle zapisanych informacji można się dowiedzieć, iż znajdowały się tam dwie synagogi, tradycyjna mykwa oraz cmentarz. Zwiedzenie tych zabytków na terenie Starego Miasta nie jest jednak możliwe, gdyż z biegiem lat Żydzi przenieśli się w inne rejony, a obszar dawnej ulicy żydowskiej został przeznaczony na cele Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pozostałości krakowskiej kultury żydowskiej w postaci unikatowego zespołu urbanistycznego można podziwiać na krakowskim Kazimierzu. Początki żydowskich emigracji do ówczesnego podkrakowskiego Kazimierza rozpoczęły się w latach 80. XV w. Wśród wspaniałych zabytków warto wyróżnić synagogi: Stara, Nowa (Remu)

wraz z cmentarzem, Izaaka, Wysoka, Poppera, Kupa oraz pochodząca z XIX wieku postępową synagogą Tempel (Szuchta, 2015).

Stara Synagoga jest najstarszą synagogą na terenie Krakowa i zarazem jedną z najstarszych w Polsce, pochodzi z XV w. Swą funkcję religijną, a także rolę ośrodka organizacyjnego krakowskiej gminy żydowskiej pełniła do momentu rozpoczęcia II wojny światowej. W czasie okupacji synagoga została zniszczona, a dzieła sztuki zostały zrabowane. Przywrócenie wyglądu gotycko-renesansowego nastąpiło podczas remontu w latach 50. ubiegłego wieku. Obecnie synagoga pełni funkcję muzealną i jest oddziałem Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (https://pl.wikipedia.org/wiki/Synagoga_Stara_w_Krakowie).

Fot. 1. Synagoga Stara

Źródło: zbiory własne.

Stara Synagoga jest promowana nie tylko na skale europejską, ale również światową, przyjeżdżają tu turyści z wielu zakątków świata. Oddział muzealny cieszy się dużą popularnością, okresem szczytowym jest przełom kwietnia i maja, w czasie którego muzeum jest miesięcznie odwiedzane przez około 50 tys. turystów. Z rozmowy przeprowadzonej z jednym z pracowników dowiedziano się, iż dominującymi kierunkami w 2017 roku, z których przybywają odwiedzający są: Anglia, Włochy oraz Izrael. Muzeum doskonale przybliży kulturę żydowską. Na wystawie można zobaczyć przedmioty związane z judaizmem, a także zapoznać się z informacjami dotyczącymi obyczajów, świąt oraz życia codziennego (<http://www.mhk.pl/wystawy/dzieje-i-kultura-zydow-krakowskich>).

Najstarszą czynną synagogą na terenie Polski jest synagoga Remu, nosząca także nazwę Nowa gdyż powstała po synagodze Starej. Remu została ufundowana

przez Izraela ben Józefa, ojca ówczesnego głównego Rabina Gminy Żydów krakowskich w 1553 r. Zaledwie kilka lat po powstaniu synagoga uległa spaleni, następnie została odbudowana. Swój obecny wygląd uzyskała w 1829 r. W okresie II wojny światowej znajdował się w niej niemiecki Urząd Powierniczy. Odnowienie synagogi po zniszczeniach dokonanych w czasie okupacji nastąpiło w 1957 roku. W bliskim sąsiedztwie synagogi znajduje się cmentarz pochodzący z połowy XVI w., na którym zostało pochowanych wiele znanych osobistości pochodzenia żydowskiego, jednym z nich jest wybitny komentator Talmudu Mojżesz Isserles (Duda 2010).

Fot. 2. Modlitwa na starym cmentarzu przy grobie Mojżesza Isserlesa
(fot. Marzena Bodurka)

Kolejna synagoga (fot. 4), którą można podziwiać znajduje na zbiegu ulic Miodowej i Podbrzezie. Postępowa synagoga została zbudowana w stylu neorenesansowym w latach 60. XIX w. Pięknym elementem zdobniczym wykonanym z czarnego marmuru są tablice dekalogu znajdujące się nad wejściem na elewacji budynku (Duda, 2010).

Fot. 3. Synagoga Tempel.
(fot. Marzena Bodurka)

Przy ulicy Kupa znajduje się Synagoga Izaaka (fot. 5). Budowa owej modlitewni trwała stosunkowo długo ze względu na trwający protest ze strony przeora konwentu *Kanoników Regularnych Luterańskich* oraz biskupa krakowskiego. Zakończenie budowy nastąpiło w latach 40. XVII w. Synagoga Izaaka jest udostępniona dla celów turystycznych od roku 1997 (Duda, 2010). Obecnie w budynku synagogi znajduje się żydowska *Fundacja Chabad Lubawicz Kraków* (<http://krakow.jewish.org.pl/synagogi/>).

Fot. 4. Synagoga Izaaka
(fot. Marzena Bodurka)

Podczas spaceru po krakowskim Kazimierzu można zobaczyć wiele innych architektonicznych zabytków kultury żydowskiej. Wśród nich warto zwrócić uwagę na dawny dom modlitwy Bractwa Psalmowego (fot. 6) znajdujący się na skrzyżowaniu ulic Meiselsa i Bożego Ciała. Dom modlitwy zbudowany pod koniec XIX posiada wspaniałe elementy dekoracyjne elewacji w stylu neoromańskim i neogotyckim (Szuchta, 2015).

Fot. 5. Dawny dom modlitwy Bractwa Psalmowego
(fot. Marzena Bodurka)

Warto podkreślić, iż pozostałości kultury żydowskiej na terenie krakowskiego Kazimierza to nie tylko obiekty kultu religijnego, lecz także kultura niematerialna, festiwale, a także kuchnia. Kultura niematerialna społeczności żydowskiej na terenie Krakowa jest bardzo zróżnicowana. Wśród znanych osobistości można wymienić wielu wybitnych komentatorów Talmudu, pisarzy, poetów i wielu innych artystów. Wśród wspaniałych reżyserów o światowej sławie, należy wymienić Romana Polańskiego, który swoje dzieciństwo spędził właśnie w Krakowie. Nie można zapomnieć także o Ignacym Kriegerze, który w swojej fotograficznej twórczości przedstawiał krakowskie zabytki. Spuścizna wybitnego fotografa liczy ponad 3,5 tys. szklanych klisz fotograficznych znajdujących się w zbiorze Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (<http://www.mhk.pl/aktualnosci/ze-zbiorow-cyfrowego-thesaurusa-ignacy-krieger-fotograf-krakowa>). Znaną postacią głęboko związaną z Kazimierzem jest Mordechaj Gebirtig. Wybitny twórca licznych wierszy i piosenek, z zawodu stolarz, opisywany był głównie jako pieśniarz ludowy, którego utwory nuciła cała okolica. Jego twórczość jest niezwykle ważna z dwóch powodów, po pierwsze pozwala poznać żydowski folklor, a po drugie ponieważ jego utwory dotyczyły ówczesnego życia oraz sytuacji społeczno-politycznej (<http://culture.pl/pl/tworca/mordechaj-gebirtig>). Na terenie Krakowa co roku odbywa się wiele wydarzeń związanych z kulturą żydowską, należą do nich: „Miesiąc Spotkań z Kulturą Żydowską BAJIT CHADASZ”, „Dni Izraela”, „Marsz Pamięci”, a także koncerty muzyki klezmerskiej. Jednak najbardziej znanym jest Festiwal Kultury Żydowskiej. Festiwal trwa 10 dni, podczas których odbywa się 300 wydarzeń. W tym roku (2018) odbyła się 28 edycja festiwalu pod hasłem *Syjon*. Ta edycja była ważna ze względu na ważne rocznice: 70. rocznica

powstania Izraela, 100-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości oraz 30. rocznicę od momentu pierwszego festiwalu (<http://www.jewishfestival.pl>).

Turystyka Żydów do Krakowa – analiza sytuacji oraz szanse rozwoju

Kraków jest jednym z miast posiadających status ośrodka turystycznego na skalę międzynarodową. Na przestrzeni ostatnich lat można zaobserwować tendencję wzrostu liczby odwiedzających miasto. Potencjał turystyczny sprzyjający generowaniu wysokich dochodów, a co za tym idzie poprawie jakości życia mieszkańców, uczynił turystykę jedną z głównych funkcji miasta. Kraków posiada ogromne dziedzictwo historyczne, które w połączeniu z organizacją licznych wydarzeń, festiwali i koncertów, a także poprawą oraz rozwojem zagospodarowania turystycznego wpływa na dalszy rozwój turystyczny miasta. Rozważając kwestię turystyki kulturowej na terenie Krakowa związanej z dziedzictwem żydowskim warto zacząć od rozróżnienia dwóch rodzajów podróży. Pierwszy rodzaj oznacza podróże społeczności żydowskiej do Krakowa. Owe przyjazdy motywowane są chęcią powrotu do miejsc urodzenia członków rodziny, a także zwiedzenia obszaru, w którym niegdyś kwitła kultura żydowska. Podłożem motywacyjnym może być także chęć poznania trudnej historii dotyczącej holokaustu. Podczas analizy dotyczącej tej grupy przyjazdów pojawia się kluczowy problem, związany z brakiem możliwości pozyskiwania danych odnoszących się do Żydów. Ciężko jest uzyskać tego typu dane, gdyż raporty, z których można byłoby uzyskać niezbędne informacje dotyczące społeczności żydowskiej nie są prowadzone. Podczas analizy tego rodzaju podróży zwrócono szczególną uwagę na przyjazdy z Izraela i Stanów Zjednoczonych, gdyż stamtąd przyjeżdża najwięcej osób pochodzenia żydowskiego. Drugim rodzajem podróży związanych z dziedzictwem żydowskim są przyjazdy, których celem jest chęć poznania owej kultury, posmakowania kuchni, zobaczenia zabytkowej architektury, bądź wzięcia udziału w wydarzeniach związanych z kulturą żydowską. Dane dotyczące tego rodzaju przyjazdów można uzyskać z muzeów dotyczących kultury żydowskiej bądź raportów przedstawiających udział na poszczególnych wydarzeniach. W celu zapoznania się z aktualną sytuacją najpierw zostały zaprezentowane dane dotyczące rozwoju turystycznego Krakowa, a następnie dokładniejsze dane odnoszące się do turystyki kulturowej związanej ze społecznością żydowską. Ważne jest zwrócenie uwagi na obecną sytuację oraz analizę jej rozwoju na przestrzeni lat, gdyż to umożliwia znalezienie adekwatnych sposobów na dalszy rozwój.

Tab. 2. Liczba turystów i odwiedzających miasto Kraków w latach 2012–2016

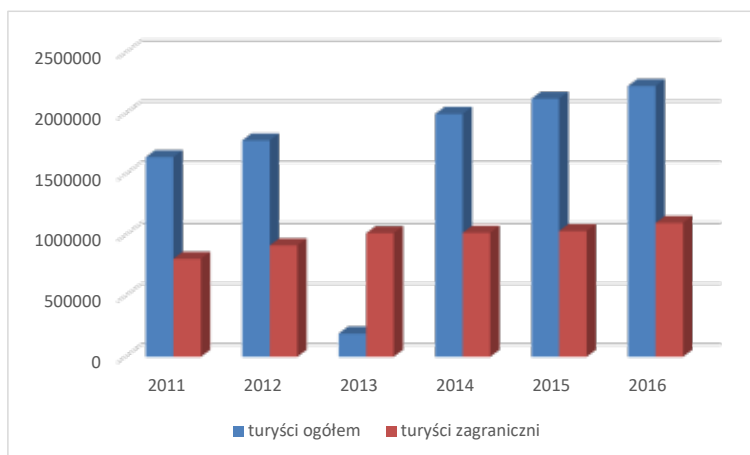
	2012	2013	2014	2015	2016
Odwiedzający ogółem	8 950 000	9 250 000	9 900 000	10 050 000	12 150 000
Odwiedzający krajowi	6 600 000	6 700 000	7 250 000	7 430 000	9 250 000
Odwiedzający zagraniczni	2 350 000	2 550 000	2 650 000	2 620 000	2 900 000
Turyści ogółem	6 900 000	7 250 000	7 600 000	8 150 000	8 500 000

Turyści krajowi	4 650 000	4 800 000	5 100 000	5 630 000	5 850 000
Turyści zagraniczni	2 250 000	2 450 000	2 500 000	2 520 000	2 650 000

Źródło: Wydział Rozwoju Miasta Urząd Miasta Krakowa „Kraków w liczbach 2014”; „Kraków w liczbach 2016”; Ruch turystyczny w Krakowie – raporty opracowane przez Małopolską Organizację Turystyczną na zlecenie UMK; <https://www.bip.krakow.pl/?mmi=6353>

Powyższe dane zostały opracowane przez Wydział Rozwoju Miasta Urzędu Miasta Krakowa. Powyższa tabela ukazuje dynamiczny wzrost liczby odwiedzających. Wśród gości przeważają odwiedzający krajowi, stanowiąc 70% wszystkich odwiedzających. Ta sytuacja przypuszczalnie może wynikać z bliskości ośrodków miejskich oraz dobrej siatki połączeń komunikacyjnych między nimi. Podobna sytuacja występuje wśród turystów. Rok 2016 był rokiem rekordowym zarówno wśród przyjazdów odwiedzających, jak i turystów. W tymże roku miasto odwiedziło o 1,6 mln turystów więcej w porównaniu do roku 2012. Przeważają również turyści krajowi, stanowią niespełna 70% turystów (*Kraków w liczbach*, <https://www.bip.krakow.pl/?mmi=6353>) [dostęp 16.04.2018 r.].

Rozważając sytuację przyjazdów społeczności żydowskiej skoncentrowano się głównie na przyjazdach ze Stanów Zjednoczonych oraz Izraela. Z badań przeprowadzonych przez Małopolską Organizację Turystyczną wynika, iż procentowy udział przyjazdów zarówno z Izraela, jak i ze Stanów Zjednoczonych do Krakowa przedstawia tendencję spadkową w latach 2008–2015. Udział przyjazdów ze Stanów Zjednoczonych w tychże latach spadł z 6,47% do 3,62%, zaś z Izraela z 2,38% do 0,31%. Warto podkreślić, iż pomimo spadku obserwowanych przyjazdów turystów ze Stanów Zjednoczonych, jest to wciąż liczna grupa spoza Europy plasująca się wysoko wśród przyjazdów zagranicznych. W nowszym wydaniu raportu odwołującym się do 2016 roku można zauważyć ponowny przypływ turystów ze Stanów Zjednoczonych oraz Izraela. Procentowy udział przyjazdów z Izraela wzrósł blisko dwukrotnie, z 0,31% w 2015 roku do 0,55% w 2016 r. Udział procentowy przyjazdów ze Stanów Zjednoczonych odnotował w ciągu roku wzrost z 3,62 % do 4,5% (RUCH TURYSTYCZNY W KRAKOWIE W 2016 ROK MONOGRAFIA, <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/149573/karta>) [pozyskano 16.04.2018r.].

Ryc. 3. Struktura procentowa przyjazdów do Krakowa w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych przez prof. dr hab. T. Grabiński, dr K. Borkowski, prof. UEK dr hab. R. Seweryn, mgr L. Mazanek, dr E. Grabińska, *Ruch turystyczny w Krakowie w 2016 roku monografia*, Kraków, MOT, s. 83–98.

Należy podkreślić, iż duży udział wśród przyjazdów do stolicy małopolski stanowią przyjazdy polonijne. Pochodzenie polskie posiada aż 40,5% osób przyjeżdżających ze Stanów Zjednoczonych a tym samym plasują się na 4 miejscu pod względem przyjazdów polonijnych. Zaś z Izraela ilość osób z polskim pochodzeniem w 2015 roku stanowiła 50,7% wśród przyjazdów z tego kraju. Dominacja przyjazdów polonijnych prawdopodobnie może być motywowaną chęcią powrotu w rodzinne strony, a także intencją odwiedzenia rodziny i znajomych. Cechą wartą podkreślenia, podkreśloną również przez osoby pracujące w krakowskich hotelach jest fakt, iż z Izraela dominują przyjazdy płci męskiej w 100%. Rozważając sytuację przyjazdów ze Stanów Zjednoczonych nie da się zaobserwować znaczącej różnicy, przeważają nieznacznie mężczyźni, stanowiąc 52,9% osób odwiedzających, a kobiety 47,1% (RUCH TURYSTYCZNY W KRAKOWIE W 2015 ROKU MONOGRAFIA, <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/149573/karta>) [pozyskano 16.04.2018r.].

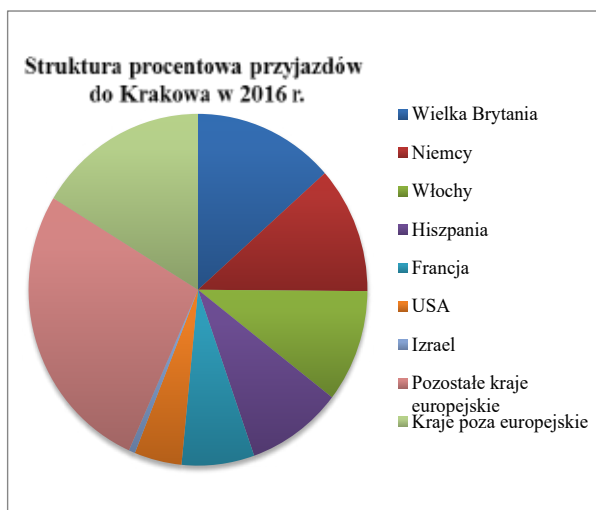
Skupiając uwagę na przyjazdach osób zainteresowanych kulturą żydowską dużą ilość danych można uzyskać z muzeów wiążących się z ową kulturą, jednym z takich muzeów jest Żydowskie Muzeum Galicja. Muzeum zostało założone przez brytyjskiego fotografa w celu upamiętnienia ofiar holokaustu oraz przedstawienia historii i kultury społeczności żydowskiej z nowej perspektywy. Wystawa stała muzeum składa się z pięciu części: ruiny i pozostałości, pamięć i odpowiedzialność, różnorodność lokalizacji i narracji, pustka nieobecności, odrodzenie żydowskiego życia. Owa wystawa przedstawia unikalne spojrzenie na Polskę związaną ze społecznością żydowską. W wystawie przedstawiono wiele problemów z przeszłości, które wpływają bezpośrednio na obecnie otaczającą rzeczywistość. Muzeum poza wystawą stałą oferuje bogaty program wydarzeń edukacyjnych i kulturalnych (<http://www.galicjajewishmuseum.org/pl>, 23.03.2018r.). Żydowskie Muzeum Galicja cieszy się dużym zainteresowaniem a liczba odwiedzających jest z roku na rok coraz wyższa. Rok 2017 był rekordowy, liczba odwiedzających stanowiła 55 597 osób (tab. 3)

Tab.3. Liczba odwiedzających muzeum Galicja w latach 2010–2017

Lata	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Liczba odwiedzających	20227	26952	30126	36601	39,970	42,082	47,000	55597

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bodurka 2018

Wśród odwiedzających muzeum dominują grupy, jednak rośnie zarówno udział odwiedzających indywidualnych, jak i osób biorących udział w wydarzeniach (ryc. 4.)

Ryc. 4. Struktura odwiedzających muzeum Galicja w latach 2013–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie rocznych raportów przygotowanych przez Żydowskie Muzeum Galicja

W 2013 roku odwiedzający krajowi stanowili 18% odwiedzających, a dominującym kierunkiem, z którego przyjeżdżali turyści indywidualni była Wielka Brytania, następnie Niemcy, Stany Zjednoczone, Francja Włochy, Hiszpania, Holandia. Wielka Brytania również dominowała wśród odwiedzających grupowych, stanowiąc 44% wszystkich grup łącznie. Na przestrzeni kolejnych lat struktura odwiedzających muzeum wyglądała bardzo podobnie. Z danych udostępnionych przez muzeum wynika, że liczba odwiedzających krajowych muzeum w latach 2012–2015 wahała się pomiędzy 16% a 26%. Wśród odwiedzających zagranicznych przeważała Wielka Brytania a na następnych miejscach plasowały się Stany zjednoczone, Niemcy, Izrael. Rosnące zainteresowanie muzeum jest spowodowane organizacją ciekawych wydarzeń oraz bardzo dobrze przygotowaną wystawą.

Kolejnym muzeum, które należy wyróżnić jest oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Fabryka Emalia Oskara Schindlera składa się z wystawy stałej dotyczącej okupacji oraz wystaw czasowych. Wystawa przedstawia nie tylko losy fabryki przejętej w 1939 roku przez Oskara Schindlera, lecz pozwala poznać życie codzienne mieszkańców oraz losy właściciela, który uratował życie ponad tysiąca

osób (<http://www.mhk.pl/wystawy/krakow-czas-okupacji-1939-1945>), (https://pl.wikipedia.org/wiki/Fabryka_Emalia_Oskara_Schindlera).

Dane niezbędne w celu przedstawienia zainteresowania muzeum uzyskano podczas wywiadu anonimowego przeprowadzonego z pracownikami muzeum. Z rozmowy wynika, iż muzeum rzadziej jest odwiedzane przez grupy żydowskie. Wśród dominujących kierunków europejskich najczęściej turystów pochodzi z Niemiec, Francji oraz Wielkiej Brytanii. Podkreślone zostało także, iż jest duży udział turystów spoza Europy. Sezon trwa niemal cały rok, a miesiącem, kiedy jest najmniej turystów jest styczeń. Muzeum cieszy się ogromnym zainteresowaniem, co przedstawia ilość odwiedzających. Fabrykę Schindlera dziennie odwiedza 1200–1500 osób. W strukturze wieku dominują osoby młode, najczęściej w wieku szkolnym. Jest to związane z programami szkolnymi, w których zwarta jest wycieczka do Polski, a uczniowie zwiedzają między innymi Kraków i fabrykę Schindlera. W rozmowie z przewodnikiem uzyskano także informację, iż wśród grup żydowskich największym zainteresowaniem wśród krakowskich muzeów sieszą się Stara Synagoga oraz Apteka pod Orłem.

Główna część badania dotyczyła specyfiki kultury żydowskiej i została przeprowadzona w hotelach na krakowskim Kazimierzu, w których zatrzymują się grupy żydowskie. Badanie zostało przeprowadzone z osobami pracującymi na recepcji w formie wywiadu opartego na ankiecie. Ankieta składała się z 11 pytań dotyczących kultury żydowskiej, częstotliwości przyjazdów grup oraz poszczególnych zachowań przebywających grup. Wywiady zostały przeprowadzone w formie anonimowej pozwalającej na swobodną rozmowę. Wyniki badań zostały zestawione łącznie w formie tabeli pozwalającej na ich porównanie oraz czytelną analizę.

Tab. 4. Wyniki badań ankietowych

Wybrane hotele				
Hotel Kazimierz ul. Miodowa 16	Hotel Astoria, ul. Józefa 24	Hotel Regent, ul. Bożego Ciała 19	Hotel Eden, ul. Ciemna 14	Hotel Ester, ul. Szeroka 20
Pytania i odpowiedzi				
Jak często w ciągu roku przyjeżdżają grupy żydowskie do Państwa hotelu?				
różnie	różnie	różnie	różnie	różnie
W jakim okresie jest ich najwięcej?				
Od czerwca do września	marzec, maj, lipiec	kwiecień, lipiec, wrzesień	zależy od dostępności hotelu	kwiecień, maj
Czy grupy przyjeżdżają cyklicznie?				
nie	nie	nie	nie	nie
4. Z jakich krajów najczęściej przyjeżdżają grupy do Państwa hotelu?				
Stany Zjednoczone	Izrael, Stany Zjednoczone,	Stany Zjednoczone, Izrael	Stany Zjednoczone, Izrael	Izrael, Stany Zjednoczone, Holandia

W jakim wieku są to osoby?				
młodzież	Osoby starsze	Młodzież do lat 18	Głównie młodzież	Młodzież, osoby starsze (hasydzi)
Czy mają szczególne wymagania?				
Catering z zewnątrz	Osobna sala na śniadania, catering z zewnątrz, sztuce i talerze plastikowe, Sok z pomarańczy 100%, białe jajka, tuńczyk mający certyfikat „Dolphin Safe”	Plastikowe sztuce oraz talerze, koszerne catering z zewnątrz, albo własny kucharz	koszerne śniadania zatwierdzone przez Rabinat Polski	koszerne śniadania, otwieranie drzwi w trakcie szabat
Hotel Kazimierz	Hotel Astoria	Hotel Regent	Hotel Eden	Hotel Ester
Czy hotel przygotowuje się specjalnie przed przyjazdem gości pod względem kuchni koszernej bądź dostosowania pokoiów?				
Czujniki wyłączone w pokojach,	nie	wszystkie czujniki wyłączone	światła automatyczne są wyłączane na czas szabat	nie
Czy są to goście wyrażający nadmierne żądania?				
Nie	Lubią się targować w dniu wyjazdu, jeśli coś nie odpowiadało w trakcie pobytu	Niespecjalnie	nie	Niektórzy goście bywają roszczeniwi
Czy spotkali się Państwo z jakimiś konkretnymi problemami, jeśli tak proszę opisać dany problem/ sytuację?				
nie	Brak czystości w pozostawianych pokojach	Nie ma problemów	nie	zdarzają się trudne sytuacje, lecz żadne nie zapadły szczególnie w pamięć
Hotel Kazimierz	Hotel Astoria	Hotel Regent	Hotel Eden	Hotel Ester
Długość pobytu				
Pobyty dwudniowe	Pobyty dwudniowe od piątku przed szabatem do niedzieli rano	Pobyty 2 i 3 dniowe od piątku	różnie	4, 5 dni młodzież, grupy osób starszych oraz goście indywidualni czasem nawet 1 nocleg

Liczebność grup				
Grupy do 50 osób	Grupy od 20 do 90 osób, najczęściej grupy 40 osobowe *osobno dziewczyny, osobno chłopcy		Zależy od dyspozycyjności hotelu	Zazwyczaj 30/ 40 osób

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych wywiadów na podstawie Bodurka 2018

Pierwsza część ankiety dotyczyła podstawowych informacji, takich jak: cykliczność oraz częstotliwość przyjazdów grup, okresu, kiedy jest ich najwięcej. Sto procent recepcjonistów, z którymi przeprowadzone było badanie odpowiedziało, iż nie mają cyklicznych przyjazdów, a częstość grup żydowskich jest różna, co jest uwarunkowane dostępnością hotelu. Dominującym miesiącem, w którym jest najwięcej owych grup jest kwiecień. Największy udział w okresie wiosennym wynika z okazji Świąt oraz ważnych rocznic przypadających w tym czasie. Dominującym kierunkiem, z którego przyjeżdżają grupy żydowskie są Stany Zjednoczone oraz Izrael. Warto podkreślić, iż z Europy przyjeżdżają także goście z Holandii do hotelu Ester. Przeważają osoby młode, w szczególności do 18 roku życia. Duży udział osób małoletnich prawdopodobnie wynikać może z programów szkolnych, których celem jest poznanie historii Żydów na terenie Europy. Kolejna część wywiadu była skoncentrowana na specyfice owych grup. Pytania dotyczyły wymagań, przygotowań do przyjęcia danych grup oraz zaistnienia sytuacji konfliktowych. Wedle stereotypów oraz pojawiających się artykułów są to dość często grupy problemowe, jednak badania to wykluczyły. Hotel Ester, jako jedyny przygotowuje specjalne koszerne śniadania. Trudność oraz wyrażanie nadmiernych żądań grup pojawia się w momencie braku spełnionych oczekiwań w trakcie pobytu, jednak podkreślono, iż dotyczy to nie tylko żydowskich grup. Ostatnia część wywiadu dotyczyła długości pobytu oraz liczebności danych grup. Średni czas pobytu wynosi od dwóch do trzech dni, choć zdarzają się pobyty dłuższe. Liczebność grup wynosi od dwudziestu do czterdziestu uczestników.

Zakończenie

Kraków jest miejscem posiadającym ogromne dziedzictwo historyczne, w którym znajdują się również zabytki kultury żydowskiej. Na terenie krakowskiego Kazimierza można podziwiać nie tylko unikatową architekturę, lecz można także bliżej poznać ową kulturę poprzez udział w licznych wydarzeniach kulturalnych bądź także próbując kuchni żydów aszkenazyjskich, która nawiązuje smakami do kuchni polskiej, rosyjskiej, a także niemieckiej. Z pełną świadomością można powiedzieć, iż kultura żydowska jest specyficzna, przez co jest jeszcze bardziej fascynująca. Owa specyfika zachowań danych grup jest związana z religią i jest głównie widoczna w hotelach. Specyfika kultury żydowskiej stanowi przedmiot zainteresowania turysty o motywacjach poznawczych, zainteresowanych szeroko rozumianą kulturą. Należy podkreślić, iż żydowskie dziedzictwo kulturowe stanowi również przedmiot

zainteresowania społeczności nieżydowskiej. Według autorki istnieje duża szansa na dalszy rozwój, a skala i wielkość ruchu turystycznego będzie zależeć od promocji w skali zarówno regionalnej jak i międzynarodowej.

Literatura / References

- Bałaban, M. (1931). *Historia Żydów*. Kraków: „Nadzieja” Towarzystwo ku Wspieraniu Chorej Młodzieży Żydowskiej Szkół Średnich i Wyższych w Krakowie.
- Bodurka, M. (2018). *Rola turystyki kulturowej w poznaniu dziedzictwa społeczności żydowskiej w Krakowie*, praca magisterska. Kraków: Instytut Geografii UP.
- Duda, E. (2010). *Żydowski Kraków. Przewodnik po zabytkach i miejscach pamięci*. Kraków: vis-a-vis Etiuda.
- Gładyś, B. (2009). Turystyka Żydów do Polski po 1990 roku, *Prace geograficzne. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ*, 121, 147–156.
- Jaworski, W., Komorowski A. (1990). *Judaizm*. Kraków: Biblioteka Pisma literacko- artystycznego.
- Jędrysiak, T. (2008). *Turystyka kulturowa*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Kowalczyk, A. (2008). *Turystyka kulturowa: spojrzenie geograficzne*. Warszawa: Wydział Geografii i studiów regionalnych UW.
- Rohrscheidt, A. (2008). *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. Gniezno: Wydawnictwo KulTour.
- Szuchta, R. (2015). *1000 lat historii Żydów polskich. Podróż przez wieki*. Wyd. Polin.
- Żyndul, J. (1994). Żydzi w Polsce. W: J. Woronczak (red.), *Żydzi i Judaizm*. Wrocław: Tau, 147–167.

Raporty

Kraków w liczbach, <https://www.bip.krakow.pl>

Ruch turystyczny w Krakowie w 2016 rok monografia, <https://www.bip.krakow.pl>

Spis stron internetowych

- Geoportal Infrastruktury Informacji Przestrzennej, (2018, 23 kwietnia). Geoportal. Pozyskano z <http://mapy.geoportal.gov.pl>
- Stara Synagoga w Krakowie, (2018, 20 kwietnia). Pozyskano z https://pl.wikipedia.org/wiki/Synagoga_Stara_w_Krakowie
- Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (2018, 16 marca). *Stara Synagoga. Dzieje i kultura żydów krakowskich*. Pozyskano z <http://www.mhk.pl/wystawy/dzieje-i-kultura-zydow-krakowskich>
- Gmina Żydowska Wyznaniowa w Krakowie (2018, 16 kwietnia). *Synagogi*. Pozyskano z <http://krakow.jewish.org.pl/synagogi>
- Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (2018, 23 kwietnia). *Ze zbiorów Cyfrowego Thesaurusa: Ignacy Krieger – fotograf Krakowa*. Pozyskano z <http://www.mhk.pl/aktualnosci/ze-zbiorow-cyfrowego-thesaurusa-ignacy-krieger-fotograf-krakowa>

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (2018, 23 kwietnia) *Fabryka Schindlera. Kraków – czas okupacji 1939–1945*. Pozyskano z <http://www.mhk.pl/wystawy/krakow-czas-okupacji-1939-1945>

Filip Lech (2018, 21 kwietnia). *Mordechaj Gebirtig*. Pozyskano z <http://culture.pl/pl/tworca/mordechaj-gebirtig>

(2018, 19 kwietnia) 28. *Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie: Syjon*. Pozyskano z <http://www.jewishfestival.pl>

(2018, 22 marca) *Muzeum Galicja*. Pozyskano z <http://www.galicjajewishmuseum.org/pl>

(2018, 31 stycznia) *Fabryka Emaila Oskara Schindlera*. Pozyskano z https://pl.wikipedia.org/wiki/Fabryka_Emalia_Oskara_Schindlera).

Notka biograficzna o autorze: Absolwentka studiów drugiego stopnia na kierunku Turystyka i Rekreacja o specjalizacji przedsiębiorczość w regionalnej gospodarce turystycznej na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Główne zainteresowania naukowe to turystyka kulturowa, lokalne dziedzictwo kulturowe, atrakcyjność turystyczna regionów włoskich. Badania autorki dotyczą znaczenia turystyki kulturowej w poznaniu dziedzictwa społeczności żydowskiej na terenie Krakowa.

Biographical note of author: Graduate of second degree studies of tourism and recreation with specialization in entrepreneurship in the regional tourism economy at the Pedagogical University of Cracow. Her main scientific interests are cultural tourism, local cultural heritage, tourist attractiveness of Italian regions. Author's research concentrates on meaning of cultural tourism in understanding the heritage of the Jewish community in Krakow.

e-mail: molly.mb61@gmail.com